

Osmanlijama. Važnu ulogu je odigrala sve šira upotreba vatrenog oružja.

Četvrto poglavlje, *Društvena i ekonomska podloga urbanizacije* sadrži priloge o proučavanju zanatstva u srednjovjekovnoj Srebrenici i Novom Brdu. Rad *Dubrovčani zanatlije u srednjovjekovnoj Srebrenici* sadrži interesantne podatke o brojnosti dubrovačkih zanatlija, među kojima su najbrojniji zlatari i krojači. Oni dolaze na svoju inicijativu, a ne po sklopljenom ugovoru, što ukazuje na povoljne uslove za njihovu djelatnost. Intenzivno okupljanje zanatlija govori o razvijenosti ovog gradskog naselja. Fenomen domaćih stanovnika, koji su ujedno bili i dubrovački građani je razmotren u radu *Domaći stanovnici – dubrovački građani u gradskim naseljima bosanske države*. Ovi dubrovački građani su ostajali da žive u rodnom mjestu sa statusom dubrovačkih građana, prvenstveno zbog ekonomskih interesa, uživajući mnoge povlastice namjenjene dubrovačkim građanima. U bosanskim gradskim naseljima je bilo domaćih trgovaca sa dubrovačkim građanstvom, te i onih koji to formalno nisu bili, ali su se smatrali dubrovačkim građanima. Najinteresantniju grupu ipak čine oni koji su se povremeno izdavali za Dubrovčane, po potrebi, tj. prema tome kako im je više odgovaralo u datoj situaciji. Autorica u radu *Gdje je bila kovnica novca bosanskih vladara* dolazi do zaključka da su kovači bosanskog novca bili dubrovački zlatari, a da se kovnica po svoj prilici nalazila u Fojnici. Odbacuje tvrdnju da se kovnica mogla nalaziti u Srebrenici, kako su tvrdili neki raniji autori.

Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV – XV) je vrlo korisna knjiga u kojoj su sabrani radovi autorice Desanke Kovačević-Kojić, od kojih su neki bili teško dostupni, posebno oni koji su bili objavljeni na italijanskom i francuskom jeziku. Ovi radovi predstavljaju značajan domet u historiografiji o srednjovjekovnoj Bosni i Srbiji. Autorica se koristila izvorima iz Dubrovačkog arhiva (objavljenim i neobjavljenim), i obimnom literaturom, te je došla do značajnih rezultata, koje svakako vrijedi pročitati. U ovoj knjizi se nalaze neki od radova koji su nastali sredinom prošlog stoljeća a s obzirom na temeljitu obradu uopće nisu izgubili svoju vrijednost.

NARCISA SEMIĆ

**Десанка Ковачевић-Кojiћ,
Средњовјековна Сребреница
XIV-XV вијек, Српска академија
наука и уметности, Посебна
издања, Књ. DCLXXVIII,
Одељење историјских наука,
Књ. 29, Београд, 2010, 312 стр.**

Istraživanje srednjovjekovnih urbanih sredina unutrašnjosti Balkana povezano je s mnogim teškoćama i izazovima. Za razliku od dalmatinskih komuna kod kojih je sistem notarskih službi bio jako razvijen, što je doprinijelo očuvanju velikog broja izvora, broj podataka o gradovima u unutrašnjosti direktno je uslovljen jačinom veza koje su ti gradovi ostvarivali, prije svega sa Dubrovnikom. Te veze nisu bile toliko uslovljene geografskom udaljenošću pojedinih gradova od Dubrovnika koliko zainteresiranošću

dubrovačkih trgovaca za bogatstvima koje te lokacije nude. Upravo takav je slučaj sa Srebrenicom – geografski prilično udaljenom, no, zbog bogatih rudnika srebra veoma bliskom Dubrovačkoj općini.

Najnovija knjiga akademika Desanke Kovačević-Kojić orijentisana je na srednjovjekovnu historiju Srebrenice s jakim naglaskom na ulogu Dubrovčana u njenom razvoju. Ova knjiga predstavlja nastavak naučno-istraživačkog rada autorice na polju proučavanja urbane historije srednjovjekovlja. Njezin opus obuhvata dvije knjige koje se odnose na opće karakteristike srednjovjekovnih gradova: *Градска насеља средњовјековне босанске државе* (1978) i *Градски живот у Србији и Босни (XIV и XV вијек)* (2007), dok se u manjim radovima osvrnula na položaj i razvoj kroz koji su u usrednjem vijeku prošli Zvornik (1965), Drijeva (1976), Fojnica (1987) i Borač (2003). Što se tiče dosadašnjeg stanja historiografije o Srebrenici, treba istaći radove Vladimira Ćorovića *Сребрница у средњем веку* (1946) i Mihaila Dinića *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I-II* (1955) koji predstavljaju rezultate ranijih proučavanja.

Monografija se sastoji od tri dijela sa ukupno sedam poglavlja, te jednim dodatnim prilogom. U prvom dijelu autorica se bavi nastankom i privrednim razvojem Srebrenice. Početnim poglavljem *Појава и развој насеља* (13-25) dat je geografsko-historijski okvir u koji je smještena ova, najproduktivnija faza razvoja srebreničkog gradskog naselja. Srebrenica je geografski locirana u Srednjem Podrinju, strateški veoma važnoj raskrsnici puteva za Srbiju i Ugarsku, koje je obuhvatalo cjelokupno porječje Drinjače i njenih pritoka, uključujući Birač, Ludmer i Osat, pa prema jugu do razvođa rijeke Prače. Istočnu granicu

činio je tok Drine između Zvornika i međanske Klisure (13). Sa Dubrovnikom ovo područje bilo je povezano putem *via Drine* ili *via Foče*, dok je prema sjeveru vezano sa Zvornikom, naseljem koje svoj razvoj umnogome duguje trgovini srebreničkim srebrom. U historijskom pogledu, nastanak Srebrenice od najstarijih vremena povezan je sa rudarskim bogatstvom. Tako je u doba vladavine Rimskog carstva na području današnje Srebrenice egzistiralo naselje Domavija, koje je imalo najviši rang među rimskim naseobinama – rang kolonije. Nakon burnih vremena ranog srednjeg vijeka, novi uspon Srebrenice ponovo je vezan sa eksploatacijom rude, prije svega srebra, po čemu je naselje i dobilo ime. Autorica taj uzlet veže sa dolaskom Sasa, rudarskog stanovništva iz centralne Evrope, početkom XIV stoljeća. Upravo tada i Dubrovčani pojačavaju svoju zainteresovanost za ovo područje, pa je i najstariji poznati spomen Srebrenice, 1352. vezan za ime dubrovačkog zlatara Dragoja Benvenutića.

U narednih pola stoljeća Srebrenica se razvila u glavni privredni centar srednjovjekovne bosanske države s primatom čak i ispred srednjobosanskog rudnog bazena. Taj period je dobro poznat na osnovu zabilježenih kontakata Dubrovčana sa bosanskim vladarima i vlasteoskim porodicama Zlatonosovića a kasnije Dinjičića – Kovačevića. I pored toga što je Srebrenica geografski bila u sastavu teritorija ovih velikaša, treba istaći da su carina i prihodi rudnika spadali u regalije bosanskih kraljeva. Ova činjenica nije dovoljno naglašena u knjizi. Od proljeća 1405, gospodar Srebrenice bio je Hrvoje Vukčić Hrvatinić, no 1410. prisiljen je da je preda ugarskom vladaru. Pod još nerazjašnjenim okolnostima, vjerovatno darom Sigismunda, od jula 1411. Srebrenica ulazi u sastav srpske Despotovine i tada

počinje nova faza njenog razvoja. O važnosti Srebrenice u ono vrijeme svjedoči i zanimljiv podatak koji autorica prezentuje: da je u narednih pedeset godina ona još četiri puta dolazila pod vlast Bosne, a tri puta pod vlast nove sile na Balkanu – Osmanlija. Samo, nije baš jasna tvrdnja autorice da je *Srebrenica do konačnog pada pod Osmanlije 1462. godine, bila pod srpskom vlašću* (19), kada se zna da je Despotovina pala tri godine ranije, a i sama autorica nešto kasnije (35) ističe da je neposredno pred pad, Srebrenica bila u sastavu bosanske plemićke porodice Kovačevića.

Drugo poglavlje, *Успон и проспаде* (27-66) posvećeno je najvažnijim granama privrede. Ovo je možda i najvažnije poglavlje knjige jer daje uvid u svu dinamiku koja karakteriše svakodnevni život Srebrenice u srednjem vijeku, te predstavlja organsku vezu sa slijedećim dijelovima knjige. Potrebno je istaći da je za Srebrenicu karakteristična dominacija neagrarne privrede, prije svega rudarstva i trgovine. Izlaganje o rudarstvu započeto je opisom osnovne jedinice rudnika – rudarske jame – *fosse* ili *fovee*. Mnoge od tih jama imale su i svoja zanimljiva imena, npr. “Suseda”, “Mirojev potok” itd. Iako su mnogi autori negirali strogu podjelu rada u bosanskim rudnicima, autorica ipak navodi izvore koji tu podjelu potvrđuju. Tako, ona razlikuje obične rudare (*rupnici*, *srebrodelci*, *laboratores fossarum*, *lavoranti*) od topioničara – “valturka” i vlasnika rudarskih jama – “gvaraka”. Inače je Srebrenicu karakterisalo prisustvo više topionica, smještenih u naseljenom dijelu grada, što je vrlo nepovoljno uticalo na zdravstvene prilike. Od osoblja u rudnicima, u izvorima, spominju se još i “urbanari”, činovnici koji su izdavali koncesije za eksploataciju rudnih polja i “hutmani”

koji su preusmjeravali poslove i brinuli se o interesima rudara. Većina stručnog osoblja u rudnicima bili su iz redova domaćeg stanovništva, koje je znanje naslijedilo od rudara Sasa. O njihovoj stručnosti svjedoči i to da je aragonski kralj Alfons V u dva navrata pokušao da ih angažuje. Još jedno zanimljivo pitanje o kojem autorica raspravlja jesu i dileme oko postojanja rudarskog zakonika za Srebrenicu. Na osnovu ranijih radova Sime Ćirkovića i Branislava Đurđeva na Novobrdskom zakoniku te na osnovu postojanja osmanske kanun-name koja spominje zakon koji je proglasio vojvoda Kovač, ona zaključuje da je Srebrenica morala imati sopstveni rudarski srednjovjekovni zakon.

Druga velika privredna grana srednjovjekovne Srebrenice bila je trgovina. Za razliku od rudarstva, ovdje su osnovni nosioci aktivnosti Dubrovčani. Razloge za to nije teško pojmiti. Dubrovčani su bili mnogo bogatiji od domaćeg stanovništva, a njihovo iskustvo i veze u trgovini bili su neprocjenjivi. Tako, Dubrovčani u Srebrenicu donose trgovanje pomoću kompanija, čime i u srednjovjekovnu Bosnu dolazi jedan od osnovnih načela zapadnog poslovanja. Pored trgovačkih društava, u Srebrenici trgovina se obavljala i preko “prokuratora”, ovlaštenih zastupnika koji su u ime lica koja su ih ovlastila mogli da šalju i primaju robu, uzimaju zajmove, vraćaju dugove, sklapaju ugovore i podnose tužbe. Postojali su i “faktori”, pomoćno plaćeno osoblje koje je primalo robu i novac iz Dubrovnika. Potpuno je logično da je u trgovini iz Srebrenice dominiralo srebro, koje je i mjereno posebnom mjerom – *ad pondus de Srebreniza*. U mnogo manjoj mjeri iz Srebrenice izvoze se olovo i vosak, u čemu ulogu imaju i domaći trgovci, budući im je bila zabranjena trgovina srebrom. U uvoznj trgovini dominiraju

tkanine, porijeklom uglavnom iz Italije. O razvijenosti trgovine u Srebrenici svjedoči i postojanje trga, “panadura” – sajma i pazarnog dana – *dies foris*. Naročito je interesantno da je u Srebrenici zabilježen dosada jedini poznati naziv ulice iz našeg srednjeg vijeka – *Via de mercado*. Ovo poglavlje je obogaćeno i nizom primjera iz izvora, koji se, nažalost, ne navode u ispisu, nego je samo data njihova lokacija u arhivima, što je i karakteristika starije historiografije, čime je i knjiga pomalo osiromašena.

Pored rudarstva i trgovine, autorica obraća pažnju i na manje razvijene privredne grane, kao što su zanatstvo (javlja se niz zanata – kovači, zlatari, krojači, suknari ...), poljoprivreda, stočarstvo i ostala zanimanja (ljekari, narodni vidari, glumci, telali, sveštenici, brodari itd.).

Drugi dio knjige odnosi se na stanovništvo srednjovjekovne Srebrenice i društvene strukture u njoj. Ovdje imamo dva poglavlja: *Удио Дубровчана* (69-95) i *Домаће становништво* (97-108). Analize koje autorica donosi u ovim poglavljima predstavljaju i najveći odmak u odnosu na dosadašnju historiografiju. Prezentiran je ukupan broj Dubrovčana, sortiran po pojedinim godinama, iz čega se vidi da naglo okupljanje Dubrovčana počinje prelaskom Srebrenice pod srpsku vlast 1411. da bi kulminirao 1439. kada je zabilježen rekordan broj od 459 dubrovačkih građana u Srebrenici. Bili su zastupljeni i članovi dubrovačke vlastele i pučani, u omjeru od 1:10, a oni se u izvorima jasno razlikuju po prezimenima i tituli *ser* uz ime vlastele. Od poznatih dubrovačkih rodova, u Srebrenici su najzastupljeniji bili: Gučetići, Sorkočevići, Gundulići, Bunići, Crijevići, Lukarevići i drugi. Kod pučana autorica ističe veliki problem kod identifikacije, jer su porodična imena slabo formirana. Iz izvora najpoznatiji su Paoko Stipašinić

i Dabiživ Dobretić zvani Latinica, te autorica daje iscrpne podatke o njima. U izlaganju o domaćem stanovništvu, interesantna su zapažanja da su se Sasi vremenom potpuno asimilirali u okruženje i da “Sas” gubi etničko značenje a postaje sinonim za rudare. Također, istaknuto je i to da su mnogi domaći stanovnici, pretežno iz višeg sloja, dobili i dubrovačko građanstvo. U tom smislu osvijetljeni su životi i karijere članova porodice Doberkovića kao i Živka Ivanovića Ligatice.

U trećem dijelu knjige, autorica se bavi urbanim ambijentom Srebrenice XIV i XV stoljeća. Poglavljem *Изглед насеља* (111-121), na osnovu naziva srebreničkog naselja u dubrovačkim izvorima, izložen je historijski pregled njegovog razvoja. U prvim spomenima, Srebrenica se označava kao *mercatum* ili rijeđe *forum*, što se odnosi na naselje oblika trga na kojem se, pored domaćeg stanovništva, javljaju i prvi dubrovački naseljenici. S naglim privrednim usponom početkom XV stoljeća Srebrenica se naziva gradom – *civitas*, u kome je sve jača dubrovačka kolonija, a nemirne prilike su zahtijevale i podizanje utvrđenja – *castro*, koje se u izvorima prvi put javlja 1425. Srebrenica je dakle tipična po tome što je podgrađe prethodilo utvrđenju. Nakon ovog podizanja tvrdog grada – Srebrenika, u dubrovačkim izvorima Srebrenica se označava kao podgrađe – varoš ili *borgo*. Pored ostalih urbanih elemenata, Srebrenicu su karakterisale i kanalizacija, po čemu je jedinstvena među naseljima unutrašnjosti Balkana, zatim prisustvo navedene ulice – *Via di mercado* kao i franjevačkog samostana. U posljednjem poglavlju, *Уређење и култура* (123-150), autorica se bavi uređenjem gradskog naselja i njegovom materijalnom i duhovnom kulturom. Istaknuto je da je gradsko uređenje Srebrenice naslijeđeno od Sasa, a karakteriše ga gradsko vijeće od 12 članova, “purgara”,

na čijem čelu je bio knez. Način biranja vijeća i njegovog mandata nisu poznati. Ovo vijeće se ponekada nazivalo i saski sud - *Curia Teutonicum*, koji se vremenom pretvorio u *curia Sclavorum* ili *curia purgarorum*. Sve ovo svjedoči o postojanju određenog stepena samouprave koja, međutim, nikada nije dosegla nivo kao u gradovima zapadne Evrope, što autorica argumentira i nepostojanjem gradske vijećnice. Od organa vlasti, najznačajnija bila je funkcija kneza, koju su najčešće obnašali članovi porodice Latinica, a koja se prelaskom u Despotovinu terminološki mijenja u funkciju vojvode. Postojali su još carinici, telali, pristavi koji su bili izvršna vlast – neka vrsta policije, pisari, kuriri itd. Autorica indirektnim putem, preko dubrovačkih izvora, dokazuje da je Srebrenica imala i svoj Statut, iako njegovi ostaci nisu pronađeni.

Da se srednjovjekovna Srebrenica razvila u naselje sa svim urbanim karakteristikama, svjedoče i ostaci njene materijalne i duhovne kulture. Iako nisu brojni, ipak se u dubrovačkim izvorima mogu pronaći tragovi o svakodnevnom životu stanovnika Srebrenice. Ti tragovi se odnose na način odijevanja, ukrasne predmete, vrste oružja i jačanje pismenosti. U razvoju pismenosti veliku ulogu imali su franjevci iz lokalnog samostana, a autorica izdvaja istaknutog filozofa i teologa, porijeklom Srebreničanina, franjevca Jurja Dragišića. Dat je i pregled vjerskih prilika, gdje se većina informacija u izvorima odnosi na katoličku crkvu i franjevački samostan. O Crkvi bosanskoj autorica ne daje nikakve vijesti, dok poglavlje završava zaključkom da su pravoslavne crkve i stanovništvo postojali u Srebrenici i prije osmanskog osvajanja.

Završni dio knjige pripada posebnom poglavlju *Сребреница у историји балканских градова* (153-158) koje predstavlja rekapitu-

laciju naprijed rečenog i prilogu *Дубровчани у Сребреници* (161-227) u kome je dat poimenični spisak 257 vlastelina i 2196 pučana iz Dubrovnika, koji su spomenuti u izvorima kao stanovnici Srebrenice.

Najnoviji rad Desanke Kovačević-Kojić je primjer sveobuhvatne monografije nekog srednjovjekovnog naselja. Najveća vrijednost ovog djela, je prije svega u izrazitom oslanjanju na dubrovačku građu, te ovaj rad predstavlja još jednu potvrdu o vrijednosti Dubrovčana kako za našu prošlost, tako i za sadašnjost. U srednjem vijeku, razvoj Srebrenice bio je direktno ovisan o zainteresiranosti dubrovačkih preduzetnika za njena rudarska bogatstva, a danas, broj i vrijednost podataka za historiju našeg srednjovjekovlja direktno ovise o podacima koje su ti poduzetnici ostavili iza sebe. Iako je Srebrenica ušla u spoznavu neakademске javnosti Svijeta tek sa užasnim dešavanjima vezanim sa genocidom tokom agresije krajem XX, ona je svoj zlatni period proživjela krajem XIV i u prvoj polovini XV stoljeća, kada je spadala u red najrazvijenijih gradova unutrašnjosti Balkanskog poluostrva. Upravo taj period, ovom dugo očekivanom knjigom, dobija svoje zasluženo visoko mjesto u historiografiji o srednjovjekovnoj Bosni.

DŽENAN DAUTOVIĆ

**Есад Куртовић, Из хисторије
банкарства Босне и Дубровника
у средњем вијеку (Улагање новца
на добит), Историјски институт,
Посебна издања, књ. 59, Београд,
2010, 173 стр.**

Esad Kurtović je 2000. godine uspješno odbranio magistarski rad pod nazivom *Ulaganje novca na dobit u konavoskom krugu*.